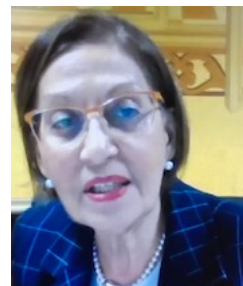

Γιάννα Καρύμπαλη – Τσίπτσιου
Ομότιμη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Ιδεολογία & Θεσμικά Επιτεύγματα του Επαναστατημένου Ελληνισμού

Είναι δύσκολο να γράψει κάποιος ταιριαστά για τη θρυλική εποποιία του 1821. Μια εποποιία, που όμοιά της δεν έχει να επιδείξει η ιστορία κανενός λαού, τόσο λόγω του ιδιότυπου χαρακτήρα όσο και λόγω των αποτελεσμάτων της ελληνικής επανάστασης. Πράγματι, οι εξεγέρσεις άλλων λαών στρέφονταν κατά κατακτητών που επιδίωκαν την επιβολή πολιτικών συστημάτων ή αρνούσαν την ισοτιμία και την ισοπολιτεία. Αντίθετα, οι έλληνες έλαβαν τα όπλα για να αποτινάξουν τη βαρβαρότητα· αφού είχαν να αντιμετωπίσουν κατακτητή που και τα ανθρώπινα δίκαια αρνούσαν στους κατακτηθέντες και σε ολοσχερή εξαφάνιση του έθνους και του πολιτισμού του επιδίωξαν, μη ανεχόμενος τη συμβίωση με χριστιανικό, έστω και υπόδουλο, λαό. Αλλά, και από άποψη αποτελέσματος, πουθενά δεν θα διαβάσει κάποιος ότι μια χούφτα, σκλαβωμένος για αιώνες, λαός ξεσηκώθηκε κατά του πανίσχυρου δυνάστη του· και τον νίκησε, αναγκάζοντάς τον, από τη μέση της Ευρώπης, από τις Πύλες της Βιέννης και της Βουδαπέστης, όπου βρισκόταν, να πισωγυρίσει στην αφετηρία του, την Ασία. Εξάλλου, ιδιαίτερος επιβάλλεται να προβληθεί και η οικουμενική σημασία της Εθνεγερσίας του 1821, η οποία σηματοδότησε πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις στην Ευρώπη· ιδίως, με την διάδοση της αρχής των Εθνοτήτων, που τόσο επίμονα η κραταιά Ιερή Συμμαχία αγωνιζόταν να περιορίσει, αν όχι να καταπνίξει.

Για ένα γεγονός, λοιπόν, με τέτοιες διαστάσεις δεν θα αποτολμήσω να συντάξω ένα πανηγυρικό κείμενο, καθώς *«χαλεπόν γαρ το μετρίως ειπείν»*, όπως σοφά εξαγγέλλει ο Θουκυδίδης στον «Επιτάφιο». Έτσι, με τη σκέψη ότι η εθνική γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου περικλείει για τους Έλληνες μια σπάνια σύνθεση φιλελεύθερων ιδεών και θεσμικών επιτευγμάτων, θα επιχειρήσω επιγραμματική προσέγγιση της ιδεολογίας και των θεσμικών επιτευγμάτων του επαναστατημένου ελληνισμού.

Ισχυρίζονται κάποιοι ότι ο φιλελευθερισμός και η δυτικού τύπου δημοκρατία είναι ασυμβίβαστα με τη νεότερη ελληνική πραγματικότητα, διότι η Ελλάδα, εξαιτίας

της Τουρκοκρατίας, δεν βίωσε την Αναγέννηση, τον Διαφωτισμό και, πολύ περισσότερο, τη μεταρρύθμιση, στην κατεύθυνση της εκκοσμίκευσης του κράτους. Όμως, ένας τέτοιος ισχυρισμός δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Είναι βέβαια αλήθεια ότι η Τουρκοκρατία απομόνωσε τους Έλληνες πολιτιστικά από την Αναγέννηση και πολιτικά από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Ωστόσο, δεν πρέπει να αγνοηθεί ότι η Αναγέννηση αναδεικνύει με σαφήνεια τη νοσταλγία προς την κλασική ελληνική αρχαιότητα, με χαρακτηριστικό επίτευγμα των λογίων της εποχής τη διάδοση στην Ευρώπη, για πρώτη φορά μετά την αρχαιότητα, του συγγραφικού πλούτου της ελληνικής αρχαιότητας. Ομοίως, δεν πρέπει να παραβλεφθεί ότι και ο πολιτικός Διαφωτισμός της Δύσης δεν υπήρξε προϊόν παρθενογένεσης. Το ελευθερωτικό αυτό κίνημα συνειδήσεων, που έχει τις ρίζες του στους στοχασμούς του Λοκ και εκπροσωπείται από κορυφαίους διανοητές, όπως είναι λ.χ. ο Χιουμ, οι Εγκυκλοπαιδιστές και ο Καντ, άντλησε τις βασικές ιδέες και θέσεις του από το φιλοσοφικό κεκτημένο της αρχαίας Ελλάδας. Ερωτήματα του τύπου «πως πρέπει να ζω;», «γιατί πρέπει να υπακούω;», «έχω το δικαίωμα να αυτοκυβερνώμαι, να ερευνώ τους νόμους και τη χρησιμότητά τους ή να ασκώ κριτική στους κανόνες της ηθικής;», δηλαδή ερωτήματα που άρχισαν να απασχολούν τους διανοητές από τον 15^ο αιώνα, ήταν όλα προϊόντα αυτόνομου προβληματισμού που αναζητούσε απαντήσεις εκτός δοτών ιερών κειμένων· ήταν όλα προϊόντα της ελεύθερης σκέψης, που τόσο συστηματικά καλλιέργησαν οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι. Για παράδειγμα, ο Καντ, προσεγγίζοντας την έννοια του Διαφωτισμού, τον χαρακτηρίζει ως κίνημα που υλοποιεί την επιταγή του Οράτιο «*sapere aude*», που σημαίνει «τόλμησε να είσαι σοφός» ή, αλλιώς, «τόλμησε να γνωρίζεις» ή «έχε το θάρρος να χρησιμοποιείς τον δικό σου νου, τη δική σου σκέψη», αποδίδοντας τη λατινική εκδοχή της ρήσης του Αισχύλου «*τόλμησον φρονεΐν*».

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι πνευματικοί δεσμοί του υπόδουλου ελληνισμού με τα κινήματα της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού ανατρέχουν βαθειά στο παρελθόν. Άλλωστε, όπως έχει ευφυώς ειπωθεί, η πολιτισμική διαπίδυση είναι μια μακρά ιστορία ιδεολογικών «αντιδανείων».

Όμως, ο ιδεολογικός «διαδανεισμός», που υποδηλώνει σχέση αμφίδρομη, λειτούργησε και υπέρ του υπόδουλου και, εν συνεχεία, του επαναστατημένου ελληνισμού, οι δεσμοί του οποίου με το κίνημα του Διαφωτισμού αναδείχθηκαν πολλαπλώς στην πράξη.

Πράγματι, οι ανατρεπτικές ιδέες του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού συνδέθηκαν, σε πρώτο στάδιο, με τη λαχτάρα για Παλιγγενεσία και μεταλαμπαδεύτηκαν στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, μέσω των παροικιών και με κύριο όπλο την ελληνική τυπογραφία, στον υπόδουλο ελληνικό πληθυσμό, οδηγώντας στην ανάδυση του κινήματος του αποκαλούμενου «Νεοελληνικού Διαφωτισμού». Πρόκειται για ένα ζωντανό, αισιόδοξο και μαχητικό πνευματικό κίνημα που, με κορυφαίους εκπροσώπους τον Ρήγα Βελεστινλή και τον Αδαμάντιο Κοραή, διακήρυττε, μεταξύ άλλων, την ελευθερία, τη δικαιοσύνη, την ανεξιθρησκεία και την αξία της παιδείας και των επιστημών. Η δυναμική του ιδιότυπου αυτού κινήματος λειτούργησε ελευθερωτικά στην υπόδουλη Ελλάδα προς δύο κατευθύνσεις: Αφενός, προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης από την προσήλωση στη δοτή αλήθεια· αφετέρου, προς εκείνη της απελευθέρωσης από τον δυνάστη, προετοιμάζοντας πνευματικά τους υπόδουλους Ρωμιούς να λάβουν να όπλα κατά του κατακτητή.

Η έκρηξη του αγώνα της ανεξαρτησίας ενίσχυσε τους δεσμούς του επαναστατημένου ελληνισμού με τη διάνοηση του Διαφωτισμού. Η πολιτική φιλοσοφία που πρόβαλε τόσο από τα νομικά κείμενα της επανάστασης όσο και από λόγιες έντυπες πηγές ήταν ο δημοκρατικός πατριωτισμός του Διαφωτισμού. Οι ιδέες του Ρουσσώ και του Μιραμπώ παρέμειναν σταθερά αποτυπωμένες στις συνειδήσεις της επαναστατημένης διάνοησης. Ο νόμος των εθνών του Εμέρ ντε Βατέλ πρόσφερε το εννοιολογικό πλαίσιο για την κατανόηση της νέας πολιτικής υπόστασης των εμπόλεμων Ελλήνων, ενώ το έργο του Βόλντνιερ περί φυσικού δικαίου και φυσικών αρχών της ηθικής, με κυρίαρχο το αξίωμα της ταύτισης ισότητας και δικαιοσύνης, κυκλοφορούσε στα ελληνικά ως προσφορά του Εθνικού Τυπογραφείου.

Επιπλέον, η έκρηξη του αγώνα αποτέλεσε πρόκληση για τη διάνοηση του Διαφωτισμού να περάσει από τη θεωρία στην πράξη. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτος υπήρξε ο ενθουσιασμός των Ελλήνων Σπουδαστών στα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, καθώς και εκείνος των νεότερων διανοούμενων της διασποράς, οι οποίοι έσπευσαν στην Ελλάδα για να πολεμήσουν και να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους στις απελευθερωμένες περιοχές. Μάλιστα, η συμβολή τους υπήρξε αποφασιστική σε δύο επιμέρους όψεις της επαναστατικής πράξης: Από τη μια μεριά, διατύπωσαν τις ιδεολογικές κατευθύνσεις του αγώνα της ανεξαρτησίας με τους όρους του πολιτικού φιλελευθερισμού και, από την άλλη μεριά, συνέβαλαν στη θεσμική συγκρότηση της νέας πολιτείας σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα οργάνωσης του

κράτους, παρά τη συχνή εναντίωση παγιωμένων συμφερόντων και τη διαρκή πίεση των ατελείωτων και εξουθενωτικών πολεμικών αναμετρήσεων.

Με αυτά τα δεδομένα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η επανάσταση του 1821 εκπέμπει, πέρα από το εθνοαπελευθερωτικό, και ένα δευτερογενές ιδεολογικό και πολιτικό μήνυμα. Κι αυτό, καθώς, μετά από τέσσερις αιώνες θεοκρατίας και δεσποτισμού, το Έθνος αναγεννήθηκε –όχι μόνο με τα άρματα, αλλά και– με ένα πνευματικό οπλοστάσιο που σηματοδότησε την πορεία του προς μια δημοκρατική και φιλελεύθερη θεσμική συγκρότηση. Τούτο το οπλοστάσιο, αποτέλεσμα της ανασύνδεσης της Ελλάδας με την ευρωπαϊκή διανόηση, επέτρεψε την ανάπτυξη και την πολιτική χειραφέτηση του Έθνους σε ένα εντελώς νέο, σε σχέση με το οθωμανικό, θεσμικό και πολιτικό περιβάλλον, διακόπτοντας την «ανατολική θητεία» του ελληνισμού, που μοιραία είχε απομακρύνει την Ελλάδα από τη δύση.

Προσφερόμενες πηγές για να ιχνηλατηθεί η αρχική προγραμματική διατύπωση των πολιτειακών αιτημάτων της επαναστατημένης Ελλάδας αποτελούν οι τοπικοί «Οργανισμοί» και, κυρίως, τα «Πολιτεύματα» που προέκυψαν, κατά τη διάρκεια του αγώνα, από τις Εθνοσυνελεύσεις της Επιδαύρου, του Άστρους και της Τροιζήνας, στο πλαίσιο της προσπάθειας να τεθούν τα θεμέλια του ελεύθερου ελληνικού κράτους.

Είναι άξιο θαυμασμού ότι οι διοικητικές αυτές πρωτοβουλίες λαμβάνουν χώρα αμέσως μετά την έναρξη της επανάστασης, και ενώ το ελληνικό τοπίο φαντάζει τραγικό στα μάτια του περιηγητή, που γράφει με πίκρα και φρίκη: *«ο κορινθιακός κάμπος αφανισμένος, τα χωριά χαλάσματα, η παραλία κατάσπαρτη από σκελετούς ανθρώπων και ζώων»*. Μέσα στην κόλαση, λοιπόν, του πολέμου, οι έλληνες αγωνιστές δεν αφοσιώνονται μόνο στα ζητήματα της διεξαγωγής του πολέμου και της στρατιωτικής και ναυτικής οργάνωσης, αλλά βρίσκουν τον χρόνο να συγκροτηθούν και διοικητικά. Τούτο φανερώνει τη λαχτάρα των επαναστατημένων πληθυσμών για αυτοκυβέρνηση και πολιτική αυτοθέσμιση. Συναφώς, ο Νικόλαος Δραγούμης, αναφερόμενος στην Πρώτη Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, γράφει: *«Είναι αδύνατον να φαντασθούν οι νεώτεροι τον έξαλλον ενθουσιασμόν του έθνους, ότε μετά τυραννίαν τετρακοσίων σχεδόν ετών συνήρχετο δι' αντιπροσώπων ίνα βουλευθεί κυριαρχικώς περί των οικείων συμφερόντων. Οι δε επιζήσαντες διηγούνται ότι δάκρυα έρρεον εκ των οφθαλμών πάντων και ως εν ημέρα της Αναστάσεως ανταπεδίδοντο ασπασμοί.»*

Ας ξεκινήσουμε, όμως, από την αρχή.

Με την έναρξη του πολέμου, κάθε περιοχή που ελευθερώνεται σπεύδει να διαμορφώσει το δικό της διοικητικό καθεστώς. Έτσι, στην Καλαμάτα, αμέσως μετά την απελευθέρωσή της, τον Μάρτιο του 1821, ιδρύεται η Μεσσηνιακή Γερουσία, που αποτελεί την πρώτη προσωρινή, τοπική διοίκηση της επαναστατημένης Ελλάδας. Ακολουθεί, τον Μάιο του 1821, η Συνέλευση στη Μονή των Καλτεζών και η ίδρυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας, η οποία κυρώνει τον ομώνυμο, προσωρινού και τοπικού χαρακτήρα, «Οργανισμό». Έπεται, τον Νοέμβριο του 1821 η Συνέλευση της Δυτικής Χέρσου Ελλάδας στο Μεσολόγγι και η ίδρυση της εκεί Γερουσίας, η οποία ψηφίζει τον ομώνυμο «Οργανισμό», επίσης προσωρινού και τοπικού χαρακτήρα. Τον ίδιο μήνα συνέρχεται στα Σάλωνα η Συνέλευση της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας, η οποία ψηφίζει την αποκαλούμενη «Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος».

Η τελευταία, αν και προσωρινού και τοπικού χαρακτήρα, περιέχει απαρχές πολιτεύματος, στις οποίες αξίζει να σταθούμε. Συγκεκριμένα, διακρίνει δύο εξουσίες: Τη νομοθετική, την οποία αποκαλεί «Εθνική Βουλή», και την εκτελεστική, στην οποία εντάσσει και τη δικαστική, αποκαλώντας την «Άρειο Πάγο». Επιπλέον, περιέχει είδος διακήρυξης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των πολιτών, εξαγγέλλοντας, κατ' ουσία, ότι ο πολίτης ενός ευνομούμενου κράτους προβάλλει ενώπιον του κοινωνικού συνόλου ως φορέας πολιτικού λειτουργήματος, απολαμβάνοντας όχι μόνο δικαιώματα, αλλά βαρυνόμενος και με υποχρεώσεις που αποσκοπούν στη συνολική ευημερία. Κατά λέξη, λέει η διακήρυξη: *«Η Ελλάς έχει δικαίωμα να ζητεί από κάθε έλληνα την ευπείθειαν και την δικαιοσύνην και όταν δεν φυλάττει ούτος δικαιοσύνην προς την ξένην ζωήν και τα ξένα κτήματα, ούτε ανεξαρτησίαν ούτε ασφάλεια έχει βέβαια από την πατρίδα. Όταν πάλι ο πατριώτης δεν έχει ανεξαρτησίαν ούτε και ασφάλειαν η πατρίς πίπτει εις αναρχίαν και ομοιάζει ωσάν να εσπάρησαν οι οδόντες του δράκοντος και εγεννήθησαν άνδρες ένοπλοι εκ φύσεως, καταπολεμούντες και αλληλοφθονούμενοι· εις τοιαύτην ελεεινήν κατάστασιν φθάνουσιν οι λαοί, όταν δεν γνωρίζουν όσα πρέπει να ζητούν και όσα να υπόσχονται αναμεταξύ των· όσα πρέπει να κάμνουν και όσα να απολαμβάνουν από την κοινωνίαν· δι' αυτό λοιπόν διακηρύττομεν σήμερα εις τα επαρχίας τα αληθή του καθενός χρέη και δικαιώματα.»*.

Μετά τους παραπάνω τοπικούς «Οργανισμούς», που απέβλεπαν στην προσωρινή ρύθμιση των επείγουσών πολιτειακών αναγκών και λειτουργιών, κρίθηκε αναγκαία η ενιαία πολιτειακή σύνταξη της χώρας.

Έτσι, συνήλθε στην Επίδαυρο η πρώτη Εθνική των Ελλήνων Συνέλευση, η οποία ψήφισε, την 1^η Ιανουαρίου 1822, το «Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου». Το Πολίτευμα αυτό, γνωστό και ως «Σύνταγμα της Επιδαύρου», ήταν καταστρωμένο σε 110 παραγράφους, των οποίων προηγείτο προοίμιο που διακήρυττε την Πολιτική ύπαρξη και ανεξαρτησία της Ελλάδας. Πάντως, η Εθνοσυνέλευση αναγνώρισε και διατήρησε και τις τοπικές διοικήσεις, υπό την ηγεσία της κεντρικής διοίκησης, σε μια προσπάθεια αρμονικής διασύνδεσης της τελευταίας με τους πυρήνες αυτοδιοίκησης.

Το πρώτο αυτό Σύνταγμα της Ελλάδας, στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στα γαλλικά Συντάγματα του 1793 και 1795 και απηχούσε τα αιτήματα του Διαφωτισμού για φιλελεύθερους πολιτικούς θεσμούς και για δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης. Ως συνταγματικό πρόγραμμα, προκάλεσε το ενδιαφέρον μεγάλων πολιτικών στοχαστών της ελληνικής και της ευρωπαϊκής διάνοησης, όπως του Αδαμάντιου Κοραή και του Τζέρεμι Μπένθαμ. Ο πρώτος, σχολιάζοντας θετικά την άντληση ιδεών από αλλοδαπά Συντάγματα, γράφει: *«Η αρχή ότι οι νόμοι πρέπει να συμφωνούν με τα ήθη και έθιμα της χώρας και τας εθνικάς της περιστάσεις είναι αληθής διά του αστικούς και τους εγκληματικούς νόμους, ουχί δε και διά τους θεμελιακούς νόμους, διότι ο συνταγματικός χάρτης μιας χώρας είναι ανάπτυξις φυσικών τινών νόμων, επειδή δε οι άνθρωποι είναι της αυτής φύσεως, ο αυτός συνταγματικός χάρτης δύναται να αρμόση εις όλους τουλάχιστον τους φιλελεύθερους λαούς»*. Εξάλλου, ο Μπένθαμ, αξιολογώντας κριτικά το Σύνταγμα, διατύπωσε παρατηρήσεις που στόχευαν στην ενίσχυση του φιλελεύθερου χαρακτήρα του καθεστώτος, με τη διασφάλιση του πλήρους ελέγχου των εκτελεστικών οργάνων από τη νομοθετική εξουσία.

Το «Πολίτευμα» της Επιδαύρου, το οποίο είχε άλλωστε χαρακτηριστεί από την Εθνοσυνέλευση προσωρινό, λόγω των –οφειλόμενων και σε αντιπαλότητες– επικρίσεων περί ατελειών και ελλείψεων, αναθεωρήθηκε από τη Δεύτερη Εθνική Συνέλευση που συνήλθε στο Άστρος. Η αναθεώρηση περιορίστηκε σε ορισμένες μόνο διατάξεις, ενώ διατηρήθηκαν όλες οι θεμελιώδεις αρχές του «Πολιτεύματος» της Επιδαύρου. Για το λόγο αυτό, το νέο Σύνταγμα δημοσιεύθηκε, μεσούντος του Απριλίου 1823, ως «Νόμος της Επιδαύρου».

Τέλος, σύμφωνα με τη ληφθείσα, από την Εθνοσυνέλευση του Άστρους, απόφαση για αναθεώρηση του πολιτεύματος μετά διετία, συνήλθε, εν τέλει, στην Τροιζήνα η Τρίτη Εθνοσυνέλευση, η οποία ψήφισε και δημοσίευσε τον Μάιο του 1827 νέο πολίτευμα υπό το όνομα «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος». Το αποτελούμενο από 150 άρθρα νέο αυτό Σύνταγμα χαρακτηρίζεται ως πρότυπο φιλελεύθερου δημοκρατικού Συντάγματος, το οποίο ξεπέρασε σε δημοκρατικές αρχές και ιδέες όλα τα τότε πολιτεύματα άλλων χωρών της Ευρώπης. Ωστόσο, η τυπική ισχύς του υπήρξε βραχεία και η ουσιαστική ισχύς του σχεδόν ανύπαρκτη, καθώς, με την εκλογή και την άφιξη στην Ελλάδα, στις 18 Ιανουαρίου 1828, του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, η Βουλή, με πράξη της, ανέστειλε «εκθέσμως» την ισχύ του.

Η συνολική αποτίμηση των πρώτων Πολιτευμάτων – Συνταγμάτων της Ελλάδας οδηγεί στην κρίση ότι και τα τρία ανασυνδέουν τον νεώτερο ελληνισμό με την αρχαία δημοκρατική παράδοση και, παράλληλα, τον ευθυγραμμίζουν προς τις νεότερες οικουμενικές κατακτήσεις, όπως είχαν τότε αποτυπωθεί στο αμερικανικό Σύνταγμα του 1787 και στη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της γαλλικής επανάστασης.

Θεμελιώδη βάση και των τριών συνταγματικών κειμένων αποτελεί η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, η οποία αναδύεται από επιμέρους διατάξεις των δύο πρώτων πολιτευμάτων, ενώ διατυπώνεται ρητά στο Σύνταγμα της Τροιζήνας, σύμφωνα με το οποίο *«η κυριαρχία ενυπάρχει εις το έθνος και πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού»*.

Επίσης, και τα τρία πολιτεύματα του αγώνα δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, μεριμνούν, μεταξύ άλλων, για την προστασία της προσωπικής ελευθερίας· για την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης· για την προστασία της ζωής, της τιμής και της ιδιοκτησίας· και για την ελευθερία του τύπου. Σε σχέση με την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, αξίζει να εξαρθεί ότι η καθιέρωσή της επιδιώχθηκε με την έναρξη της επανάστασης. Τούτο αναδεικνύει το μεγαλείο των νικητών, οι οποίοι, παρακινούμενοι από τη χριστιανική εκκλησία, αντί εκδίκησης για τα μαρτύρια τεσσάρων αιώνων που υπέστησαν από τον κατακτητή, εξαιτίας της θρησκείας τους, σεβάστηκαν την πίστη των ηττηθέντων.

Αξιοσημείωτη, στο στάδιο αυτό εμβρυώδους ανάπτυξης των θεσμών, είναι και η παρουσία διατάξεων που εκφράζουν ευρύ πνεύμα κοινωνικής δικαιοσύνης. Η

ισονομία, η αποκήρυξη των ταξικών διακρίσεων, η κατάργηση της δουλείας και του δουλεμπορίου, η ίση και δίκαιη φορολογική μεταχείριση αποτελούν εγγυήσεις που στερεότυπα επαναλαμβάνονται σε όλα τα καταστατικά κείμενα της επανάστασης. Αλλά και πέραν αυτού, οι επαναστατημένοι Έλληνες καθιερώνουν μέτρα κοινωνικής πρόνοιας, ανάγοντας την αγαθοεργία και τη δικαιοσύνη σε πρώτιστα πολιτικά καθήκοντα.

Περαιτέρω, και τα τρία πολιτεύματα καθιερώνουν ρητά τη θεμελιώδη αρχή της διάκρισης των πολιτειακών λειτουργιών, διακρίνοντας μεταξύ νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής λειτουργίας.

Συναφώς, περιορίζομαι να αναφέρω ότι φορέα νομοθετικής εξουσίας αποτελεί το «βουλευτικό σώμα», που απαρτίζεται από εκλεγμένους εκπροσώπους του λαού των επιμέρους περιοχών της Ελλάδας.

Επίσης, σημειώνω ότι η εκτελεστική εξουσία, κατά τα Συντάγματα της Επιδάουρου και του Άστρους, ασκείται από πενταμελές (ετήσιας θητείας) «εκτελεστικό σώμα» και από τους, εκλεγμένους από αυτό, οκτώ (επίσης ετήσιας θητείας) υπουργούς. Αξίζει, ίσως, να ειπωθεί ότι τα μέλη του εκτελεστικού σώματος δεν προέρχονται από το βουλευτικό σώμα, αλλά εκλέγονται από συνέλευση, ειδικά αθροιζόμενη για τον σκοπό αυτό. Διαφορετικά από τα προηγούμενα Συντάγματα, το Σύνταγμα της Τροιζήνας προβλέπει την άσκηση της «νομοτελεστικής», όπως την ονομάζει, λειτουργίας από ένα μόνο πρόσωπο (επταετούς θητείας), τον ονομαζόμενο «Κυβερνήτη», και από έξι υπουργούς, τους αποκαλούμενους «Γραμματείς της Επικρατείας», οι οποίοι διορίζονται και παύονται από τον Κυβερνήτη.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη δικαστική εξουσία, σημειώνω ότι το Σύνταγμα της Επιδάουρου αναθέτει την «δικανική» εξουσία στα δικαστήρια, τα αποκαλούμενα «κριτήρια», προβλέποντας ένα «γενικόν της Ελλάδος» κριτήριο, επιμέρους «γενικά» κριτήρια στις κατά τόπους κεντρικές διοικήσεις, ένα κριτήριο σε κάθε επαρχία και «κριτάς ειρηνοποιούς» για την επίλυση μικροδιαφορών. Εξάλλου, στη δικαστική εξουσία αναφέρεται εκτενώς και το Σύνταγμα της Τροιζήνας, αναγνωρίζοντας τρεις κατηγορίες δικαστηρίων: Τα ειρηνοδικεία, τα επαρχιακά (αντίστοιχα των σημερινών πρωτοδικείων), τα ανέκκλητα (δηλαδή τα εφετεία) και το Ανώτατο ή Ακυρωτικό Δικαστήριο, που έχει ως έδρα αυτήν της Κυβέρνησης.

Όμως, οι άνδρες του αγώνα δεν περιορίστηκαν μόνο στη σύνταξη συνταγματικών κειμένων, αλλά αφοσιώθηκαν και στην οργάνωση των επιμέρους

κλάδων της διοίκησης. Έτσι, εξέδωσαν νομοθετήματα περί διοικητικής διαίρεσης του κράτους· παρουσίασαν πρόγραμμα παιδείας, που προέβλεπε στοιχειώδη, μέση και ανώτατη εκπαίδευση, καθώς και την ίδρυση πρότυπου διδασκαλείου· εισήγαγαν δικαστικό οργανισμό και κατάρτισαν σχέδιο ποινικού κώδικα, με τίτλο «Απάνθισμα Εγκληματικών». Δυστυχώς, σε επίπεδο δημόσιας οικονομίας, μόνο στοιχειώδη μέτρα μπορούσαν να ληφθούν τόσο διότι αυτή είχε ως αναγκαίο προηγούμενο τη διοικητική οργάνωση του κράτους όσο και διότι η επιβολή και η είσπραξη φόρων δεν ήταν δυνατή.

Οι αναπτύξεις που προηγήθηκαν οδηγούν καταληκτικά στο συμπέρασμα ότι οι έλληνες αγωνιστές, εν μέσω πολέμου, επιδόθηκαν στην οικοδόμηση νεωτερικού κράτους, προβαίνοντας τόσο στην ψήφιση συνταγμάτων όσο και στην οργάνωση των επιμέρους κλάδους της διοίκησης. Το επίμοχθο αυτό έργο της οικοδόμησης του κράτους κατάληξε, στο τέλος του αγώνα της ανεξαρτησίας, στην ανάδυση μιας σύγχρονης πολιτείας, με στέρεο νομικό και θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας, εμπνευσμένο από τις αρχές του Διαφωτισμού και την ευρωπαϊκή εμπειρία, όπως αυτή διαμορφώθηκε, κυρίως, μετά τη Γαλλική Επανάσταση.

Αν θέλουμε να είμαστε δίκαιοι με την ιστορική αλήθεια, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι στο 1821 βρίσκονται οι ρίζες του συνταγματικού και δημοκρατικού χαρακτήρα της ελληνικής πολιτείας. Στους αγώνες του επαναστατημένου έθνους περικλείεται η πεμπτουσία της νεοελληνικής δημοκρατίας που, μετά από διαλείμματα και βίαιες διακυμάνσεις, αποκαθίσταται αρχικά το 1843 και κατόπιν το 1862 και το 1864, θέτοντας έτσι τις βάσεις μιας αδιάπτωτης συνταγματικής παράδοσης για τη νεότερη Ελλάδα.

Η Επανάσταση του 1821, λοιπόν, είναι μια σημαντική καμπή, ένα καταληκτικό και ταυτόχρονα αφετηριακό σημείο της πορείας του Ελληνισμού. Είναι το τέλος της οθωμανικής κοινότητας των ορθόδοξων ελληνόφωνων υπηκόων της αυτοκρατορίας και η αρχή της ιστορίας των Ελλήνων πολιτών εντός ενός εθνικού κράτους. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η απελευθέρωση δεν κρίθηκε ούτε αποκλειστικά στα πεδία των μαχών ούτε στα ευρωπαϊκά ανακτοβούλια, με τα πρωτόκολλα και τις επεμβάσεις τους. Ήταν το αποτέλεσμα της απέραντης καρτερίας του λαού, της ανεξάντλητης αντοχής του και, κυρίως, της συλλογικά εκφρασμένης βούλησής του να διαμορφώσει νέους θεσμούς και, διαμέσου αυτών, τους όρους ενός πολιτικού αυτεξουσίου. Γι' αυτό άλλωστε και ο Μπενζαμίν Κονστάν αναφέρεται

στους Έλληνες επαναστάτες ως την κατεξοχήν εκδοχή του ελεύθερου ανθρώπου που, ενώ του λείπουν οι εξωτερικοί όροι των αστικών δικαιωμάτων, πολεμώντας τον δεσποτισμό, πραγματώνει τη χειραφέτηση της συνείδησής του. Έτσι, μαζί με την εθνική ελευθερία, κατακτάται και η δημοκρατική ταυτότητα του σύγχρονου Έλληνα πολίτη. Το όραμα των εξεγερμένων Ελλήνων μετουσίωσε τα πεδία των μαχών σε σύμβολα ελευθερίας ενάντια σε κάθε μορφή δεσποτισμού και αυταρχισμού.

Και σε τούτη την αληθινά ιερή επέτειο τα αθάνατα λόγια του Μακρυγιάννη ιχνογραφούν το πλαίσιο της πολιτείας που κληρονομήσαμε και που οφείλουμε να κληροδοτήσουμε στα παιδιά μας: *«Τούτην την πατρίδα (λέει ο Μακρυγιάννης) την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί κι αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι. Δουλέψαμε όλοι μαζί, να την φυλάμεν και να μην λέγη ούτε ο δυνατός "εγώ", ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς "εγώ"; Όταν αγωνιστεί μόνος του να φκειάση ή να χαλάση, να λέγη εγώ, όταν όμως αγωνίζονται πολλοί να φκειάσουν, τότε να λένε "εμείς". Είμαστε εις το "εμείς"».*

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2021